

Nemalonus mirties prieskonis: pramoninės gyvulininkystės iššūkis literatūrai

The Unpleasant Taste of Death: The Challenge of Industrial Livestock to Literature

ANNE SIMON

Nacionalinis mokslinių tyrimų centras (CNRS, Paryžius, Prancūzija)

anne.simon@ens.psl.eu

Santrauka: Pramoninė gyvulininkystė, kurios komunikacinė strategija skirta nuslėpti nešvariai mirčiai ir blogam tiekiamos mėsos skoniu, tapo svarbiu motyvu šiuolaikinėje literatūroje. Kaip sukurti pasakojimą apie tylų gyvulių gyvenimą, ištirpusį didelėje bandoje? Gyvenimas, negailestingai įstatytas į pradžios (apsėklinitimas) ir pabaigos (paskerdimas) rėmus, stokoja nukrypimų ir nuotykių – stokoja galimybės tapti romano medžiaga. Straipsnio tikslas – išnagrinėti besiformuojančio žanro, vadinamo „agroalimentarinio romanu“, pasakojančio apie pasipelnymui skirtus gyvūnus ir atkuriančio jų išskirtinę, pasakojimo vertę egzistenciją, poetines priemones ir etinius siekius. Agroalimentariniai romanai paskutiniu dešimtmečiu vis dažniau ėmė rodytis Europoje ir Šiaurės bei Pietų Amerikoje. Jie labai aiškiai kelia skonio klausimą: lotynų kalboje („gustus“) ir senojoje prancūzų kalboje (XII a. – „gost“, XIII a. – „goust“) skonis suvokiamas tiesiogine ir perkeltine reikšme ir siejasi su skonio pojūčiu ir vertinimu. Skonio reikšmė susijusi su estetika, ne tik su pojūčiu, bet ir su menu, ne tik su kūnu, bet ir su visuomene problematika – jo reikšmė nurodo ir praktinę veiklą, ir normas. Kaip su šia skonio problematika siejasi pramoninės gyvulininkystės ir skerdyklų tematika? Rašytojams ir skaitytojams tradicinio romano estetika ima atrodyti problemiška: vieni susiduria su žodžiais nenusakomu dalyku, kiti – su negalėjimu apie tai kalbėti. Abiem atvejais susiduriama su neįmanomu simboliu pasisavinimo veiksmu. O į literatūrą dar aiškiau nei Jeano Paulio Sartre'o kūryboje arba įvairiuose pasakojimuose apie karą įvedamas kūniškai išreikštas ir mažiau į žmogų sutelktas pasibjaurėjimas ir šleikštulys.

Raktažodžiai: zoopoetika, skonis, pramoninė gyvulininkystė, literatūra.

Abstract: Industrial livestock production with its communication strategy aimed at concealing a filthy death and the bad taste of the meat produced has become an important motif in contemporary literature. How to create a narrative about the

quiet life of animals that blend in a large herd? A life that is ruthlessly framed by a beginning (insemination) and an end (slaughter) lacks deviation and adventure—it lacks the possibility of becoming the material for a novel. The aim of this article is to examine the poetic devices and ethical aspirations of an emerging genre called the ‘agroalimentary novel,’ which depicts animals for profit and recreates their unique existence worthy of a story. Agroalimentary novels have become increasingly common in Europe and the Americas in the last decade. They raise the issue of taste very plainly: in Latin (*gustus*) and Old French (in the 12th c., *gost* and in the 13th c., *goust*), ‘taste’ is understood literally and figuratively, and is linked to the sense and appreciation of taste. The meaning of taste is associated with aesthetics, and not only with the senses, but also with art, not only with the body, but also with social issues; it refers to both practical activities and norms. How do the themes of livestock production and slaughterhouses relate to the issue of taste? Writers and readers find the aesthetics of the traditional novel problematic. When depicting it, some become inarticulate, while others are confronted with the inability to talk about it. In both cases, they confront the impossible symbolic act of appropriation. Loathing and disgust that is physically expressed and less humanly focused, even more distinctly than in the work of Jean Paul Sartre or in the various accounts of war, have entered literature.

Keywords: zoopoetics, taste, industrial animal agriculture, literature.

Nuo XIX a. vidurio prasidėjęs gyvūnų sudaiktinimas ir jų kančios ignoravimas, susijęs su žemės ūkio gamybos priemonių industrializavimu, daugeliui rašytojų sukėlė politinį ir metafizinį sąmyšį. XIX a. literatūroje atsiradęs skerdyklos vaizdavimas tapo žodžio galimybių išbandymu: kaip pasakoti apie masinį gyvulių ėjimą link lemtingojo momento, kai juos rengiamasi nugalaboti. Šis *ypatingas momentas*, kuris turėjo absurdo arba sakralinės procesijos ypatybių, buvo vertas tapti literatūros objektu, nes pasižymėjo tragiškumu. Skerdyklas ėmus perkėlinėti į negyvenamas, tik pramoninei gyvulininkystei skirtas „mėsos sektoriaus“ erdves, t. y. į priemiesčius arba už miesto esančias pramonines zonas, masinė gyvulininkystė tapo vis svarbesniu XX–XXI a. literatūros motyvu Europoje ir anglosaksų kraštuose bei Šiaurės Amerikoje.

Meninė išmonė paprastai siekia perteikti ir etinę poziciją, kurios *a priori* beveik neįmanoma apginti: kaip sustabdyti užprogramuotą ir nepastebimai veikiančią tikrovės neigimą, vieną svarbiausių agroalimentarinio mechanizmo atliekamų veiksmų. „Kiaulių fermos GPS atmintyje anksčiau nebuvo“, – rašo prancūzų rašytoja Isabelle Sorrente romane *180 dienų (180 jours, 2013)* ir pasakoja apie pramoniniu būdu auginamos kiaulės nugyvenamą laiką nuo gimimo iki

mirties. Be šios paradoksaliai *liudijančios* literatūrinės *išmonės* funkcijos, kyla ir tokios literatūros egzistavimo klausimas: kaip ir ar toli psichologiškai gali nueiti rašytojas, vaizduodamas pardavimui skirtų ir visų pasipelnymui išvestų gyvūnų kančią? Jis susiduria su daugybe prieštaravimų: šių gyvūnų yra be galo daug (jie skaičiuojami milijardais), kiekvienas iš jų vis dėlto yra savita būtybė, pagaliau, jų kūniškos ypatybės ir emocijos teoriškai gali būti pasiekiamos žmogaus vaizduotei. Galiausiai išryškėja dviprasmiška situacija: ar vaizduojant tai, kas neapsakoma žodžiais, nėra pažeidžiama estetinė literatūros funkcija? Ar realus yra blogo skonio, liguistumo, žiaurumo pavojus ir pati jo trauka?

Zoopoetika atskleidžia, kad gyvūnai, net jei daug kartų vaizduoti kūrinuose, ilgą laiką buvo laikomi žemesnės vertės aprašymų objektu nei žmonės. Tai ypač būdinga marginaliems žanrams. Vartojimui skirto gyvūno, traktuojamo kaip auka, vaizdavimas tokią padėtį dar labiau paryškina: tokiu atveju gyvūną vaizduojant susiduriama su dvigubai didesniu nepasitikėjimu, ir viskas susiklosto taip, tarsi suvokti gyvūną kaip tokį reikėtų dvigubai daugiau rizikos. Pirma, pasakojant apie kenkėjus, kyla pavojus dar labiau sumenkinti skandalingai pavergtą žmogų arba pramoniniu būdu sistemingai naikinamą jo orumą ir nužmoginimą. Antra, kyla pavojus, kad susikoncentravimas į gyvūnus, suvoktas kaip naujas sentimentalizmo pasireiškimo atvejis, gali būti priimtas kaip nusižengimas geram skoniui, pagal kurį literatūros centre turėtų būti žmogus.

Apsilankymo skerdykloje topas (1830–1950)

xix a. paplinta apsilankymų skerdykloje vaizdai, kurie suformuoja naują topą. Nuo to laiko iki pat mūsų dienų yra kūrinų, kurie išreiškia žavėjimąsi perdėtu jėgos panaudojimu, mėsos grožiu arba paradoksaliu kapojamo kūno gyvybingumu. 1838 m. poetas Théophile'is Gautier, itin daug dėmesio skyęs poetinei formai, straipsnyje „Monfokonas“ (Gautier 1856: 327–338) veda „nepaprastai vaizdingą ir romantišką ekskursiją“ toli už Paryžiaus esančioje vietovėje. Jo tekste ironiškai pateikiamos odos nudyrimo paskerstiems ir į gabalus sukapo- tiems arkliams scenos, dėl detalumo skaitytojui sunkiai pakeliamos. Tuo metu, kai romantizmas dėl jam būdingų barokinių aliuzijų vis dar bandė atvirkščio vaizdavimo būdus, rašytojai sau kėlė dvejopą tikslą: šokiruoti miesčiones

skaitytojas, kurių prašoma „pasiimti angliškos druskos flakonus“¹ tam, kad jos atlaikytų šokiruojančius vaizdus, ir išstobulinti šaltakraujišką mirties aprašymo estetiką (Ten pat, 328). Šiuo aptariamu atveju, kai pasakojama tariamai nesivaržant ir išlaikant didelę emocinę distanciją, įsivyruoja aprašinėjimas. Reiškinių išvardijimas pasitelkus vaizdingus būdvardžius nepakeliamą tikrovę transformuoja į kerintį paveikslą, kurį meno kritikas aptarinėja taip, tarsi stovėtų meno salone. Tai labai panašu į ekfrazę iš natūros, į gyvą ir geidulingą meno kūrinio, kuris sukurtas iš skerdienos, aprašymą: „Oda buvo jau pusiau nulupta, ir kruvina mėsa spindėjo saulėje. Nieko nuostabesnio už šią spalvą neįmanoma įsivaizduoti [...]“ (Ten pat, 334). Gautier, pasisakančio už atvirą „niekingiems dalykams“ skonį, žvilgsnį traukia spalvų ir formų žaismas bei „nuostabi maita“ (Charles'is Baudelaire'as tai prisimins rašydamas eilėraštį „Maita“!), tačiau humoras ir meninė išmonė vis dėlto atskleidžia žiaurų elgesį skerdžiant ir dorojant paskerstus arklius. Vis dėlto daugumos to amžiaus rašytojų pasakojimai apie gyvuliams pramoniniu būdu sukeliama kančią buvo dar atviresni. Jie išreiškė palaikymą XIX a. antroje pusėje priimtiems gyvūnų apsaugos įstatymams, iš kurių Prancūzijoje žinomiausiu laikytinas Jacques'o Delmas de Grammont'o 1850 m. įstatymas², draudęs žiaurų elgesį su gyvūnais viešumoje: manyta, kad žmogus, nelaikęs gyvūno jautria būtybe ir kitų akivaizdoje blogai su juo besielgiantis, gali būti linkęs į prievartą ir kitais atvejais, taip pat ir bendraudamas su žmonėmis. Nuo to laiko masinis gyvulių skerdimas ir žiaurus elgesys su gyvūnais imamas suvokti kaip žmogiškumo ir net žmogaus problema. Rusų rašytojas Levas Tolstojus prancūzų kalba išleistoje savo straipsnių rinktinėje *Žiaurūs malonumai* (*Plaisirs cruels*, 1895) tvirtina, kad mėsos gamyba žmogų veda į apsirijimo ir žiaurumo nuodėmę – krikščioniškos mirties ir aukos sampratos buvo svarbios šiam autoriui renkantis vegetarizmą. Uptono Sinclairio romane *Džiunglės* (1906), Alfredo Döblino romane *Aleksandro aikštė* (1929), Georges'o Duhamelio romano *Scènes de la vie future* (*Būsimo gyvenimo scenos*, 1930) skyriuje „Mirties karalystė“ skaitytojui pateikiamos smulkiausios kruvinų scenų detalės, įvairūs smurto aktai ir siaubingi poelgiai. Šie rašytojai aiš-

1 „Iš pradžių paprašysime mūsų skaitytojas pasiimti angliškos druskos flakonus“ ir tada „perskaityti kelis iškvėpintus puslapius“ (Ten pat, p. 327).

2 „Visi, kas viešai ir aiškiai blogai elgsis su naminais gyvūnais, bus baudžiami bauda nuo penkių iki penkiolikos frankų. Jiems taip pat galės būti skirtas įkalinimas nuo vienos iki penkių dienų.“ Šis įstatymas, kuriuo pirmiausia buvo siekiama apsaugoti žmogaus jausmus, panaikintas 1959 m., jį pakeitė dekretas, kuriame nebėra privalomo viešumo.

kiai susieja prievartą, nukreiptą į gyvulius, su žmogaus sociopolitinio pobūdžio problemomis ir su nužmogėjimu: didžiulės amerikiečių skerdyklos įkvėpė for-dizmą, kaip tam tikrą gamybos organizavimo sistemą ir konvejerinį darbą. Anot Duhamelio, bet kuris žmogus, vartojantis pramoniniu būdu paskerstų gyvulių mėsos gaminius, prieš savo paties valią gali tapti „bendrininku“ ir užsikrėsti liga Čikagoje, „sunkios ligos“ mieste (Duhamel 1934: 68). Sinclairio romane lietuvis darbininkas Jurgis Rudkus, patekęs į „žudymo mašiną“ (Sinclair 2003: 57) Čikagoje, pirmiausiai jaučiasi priblokštas, kaip efektyviai veikia skerdimo ir kapojimo konvejeris. Įsidarbinęs skerdiku, jis tampa sutapusių aplinkybių auka ir socialiai degradoja. Reikšminga tai, kad romanas *Džiunglės* paskatino prezidentą Theodore'ą Rooseveltą imtis priemonių, skirtų pagerinti mėsos gamybos sanitarinėms sąlygoms³, tačiau ne gyvulių arba darbininkų padėčiai – tai sukėlė Sinclairio pasipiktinimą. Jo ir Döblino romanuose vaizduojama sunki likimo valiai paliktų žmonių dalis ir JAV, ir Europoje. Tokia gyvensena laikoma dideliu nusikaltimu dėl paklydimų ir socialinio apleistumo. Duhamelio aprašytos skerdyklos, kurios sudaro simbolinį jo kūrinio centrą, gali būti suprantamos kaip parabolė apie JAV, apie besaikio vartojimo „kiauliakratijos visagalybę“ (Duhamel 1934: 63).

Dauguma autorių savo kūrinuose laikosi išorinės fokusuotės, tačiau pasakojimo priemonių požiūriu tai nereiškia, kad jie yra mažiau etiškai įsipareigoję. Skerdyklų vaizdai reikalauja arba objektyvių aprašymų, nuosekliai atskleidžiant, kokio masto ir kokia nepalaujama yra žudymo veikla, arba, priešingai, skir-ti daugiau dėmesio detalėms, išskirti tik pavienius gyvulius, parodyti akivaiz-džiausius nukrypimus nuo įprastumo. Romanuose dažnai pasitaikanti perspek-tyvų kaita, kai išorinę fokusuotę keičia vidinė, padeda įsivaizduoti visą siaubą, kurį išgyveno rašytojai Tolstojus ir Duhamelis, rašydami savuosius romanus, arba padeda pajusti, ką gali patirti empatiškas vaikas, kuris prancūzų rašytojo Pierre'o Gascaro novelėje *La vie écarlate* (Raudonas gyvenimas, 1953) kuriamas kaip liudijantis personažas: „Ištraukus peilį ėriuko kraujas plūstelėjo ne iš karto [...]“ (Gascar 1978: 43).

Taigi empatija pasireiškia kaip griežtai paisomo išorinio žiūros taško pasek-mė. Döblinas tokiu atveju pasinaudoja aksiologinio ir afektyvaus aprašymo

3 1906 m. priimtas įstatymas apie mėsos inspekciją (*Meat Inspection Act*) ir apie medžiagų ir medikamentų kokybę (*Pure Food and Drug Act*), įsteigtas Chemijos biuras (1930 m. pervadintas į *Food and Drug Administration*) prie JAV Žemės ūkio departamento.

ypatybėmis: „Ką gi daro šis žmogus su mažu mielu ėriuku?“ (Döblin 2009: 199). Jis tarsi įsibrauna į gyvulio sielą ir sukuria menamą dialogą, kuriame girdimas vienas balsas („Dabar tu esi ramus“ [...] (Ten pat, 191)), arba kuria veiksmą, kurio pagrindas yra spėliojimas ir numanymas („Gyvulys nejudą, pasiduoda, pasiduoda neįtikėtinai lengvai, tarsi sutiktą [...]“ (Ten pat, 192)). Šios priemonės, būdingos ir kitiems rašytojams, žmones ir gyvūnus ne tik įrašo į bendrą likimo liniją, bet ir padeda pažvelgti į gyvūnų vidų ir paliudyti tai, ką jie galimai išgyvena.

„Amžinoji Treblinka“ – pavojingas ir neproduktyvus palyginimas

Masinis beatodairiškas žudymas dažnai lyginamas, kai kada net pernelyg tiesmukai, su tam tikrais žmonijos istorijos įvykiais: atviromis kraujo, grandinių, pelenų ir purvo scenomis masinės skerdynės primena masines žudynes. Taip literatūra bando įveikti „uždarą ratą“, apie kurį 1973 m. kalbėjo Claude'as Lévi-Straussas (Lévi-Strauss 1973: 53): antropologas pasisakė prieš atotrūkį tarp žmogaus ir gyvūno, Vakaruose iniciavusį prarają tarp žmonių, atsidūrusių už žmonijos ribų. 1914–1918 m. „mėsmalė“ mums primena tai, kad kareiviai buvo siunčiami į frontą be jokių sąžinės priekaištų, nes jie tebuvo laikomi „patrankų mėsa“. Taip „didelė banda“ žmonių prancūzų rašytojo Jeano Giono kūrinyje yra pasmerkiamą pražūčiai: „Mėlyna prancūzų kareivių banda šliaužia [...] – Į skerdyklą! [...]“ (Giono 1931: 717). Duhamelio kūrinyje naminiai gyvūnai yra „išsiurbiami“ „mėsos kombinato“ ir sugunami į jo „dengtas galerijas“ panašiai kaip „kariai į tranšėjas mūšio lauke [...]“ (Duhamel 1934: 61).

Duhamelis, Pirmojo pasaulinio karo metais buvęs karo chirurgas savanoris, gerai žino, apie ką kalba. Jo kone šventvagiškas sumanymas palyginti gyvūnus su žmonėmis yra labai svarbus ir reikšmingas, nes dėl sukeliamų emocijų ar atgaivinamos atminties kartais gali išnirti su visa griauinančia jėga. Tačiau nuolatos eksploatuoti tokį palyginimą *pasinaudojant* karu, įkalinimu arba genocidu, nekreipiant dėmesio į istorines, struktūrines ir kultūrines ypatybes, yra pavojinga. Jei kalbama apie pramoniniu būdu vykdytą genocidą, tokie apibendrinimai niekuomet nebus pagrįsti, jie tik parodys, kad yra nesuvokiamas ar net neigiamas masinio naikinimo kontekstas. Tai pragaro vaizdai, grįsti gražiais gyvūnų gynėjų norais: autoriai, kurie į vieną gretą sustato žmonių ir gyvulių aukas tam, kad būtų demaskuota į gyvulius nukreipta prievarta, tarsi dar sykį sutapatina gyvūnus su žydais

ir romais ir taip paneigia jų žmogiškumą. Taip autoriai dar sykį parodo, kad jiems žinoma, kur nuvedė žmonių siejimas su kenkėjais arba su naminiiais gyvūnais.

Vis dėlto šie du pasauliai, net jei ir gali būti pagrįsti panašiu fordistinio pobūdžio efektyvumu, pasižymi skirtingais tikslais: gyvuliai yra skirti daugintis natūraliu būdu, penėti ir būti nugalaboti maistui, ir ši logika gali pateisinti visas priemones. Žmonės, vaikai ir suaugusieji, kartais žiauriai žudomi ideologiniais sumetimais, siekiant sunaikinti vieną ar kitą tautą. Kaip teigia prancūzų filosofas Marcas Créponas, abiem atvejais netiesioginis „mirtį nešantis susitarimas“ kaip likimo lemtą tvarką pateikia tai, kas iš tiesų priklauso asmens ir kolektyvo sprendimams ir sukelia niekuo nepateisinamus etikos pažeidimus. Vis dėlto derėtų „suvokti *pagrindines* analogijos ribas“: viena vertus, pusės žydų ir romų genocidas, antra vertus, pramoninė gyvulininkystė yra „amžinosios Treblinkos“, anot žydų rašytojo Isaaco Bashévis Singerio⁴.

Pramoninės gyvulininkystės atveju antropozoologinio atotrūkio (gyvulių ir žmonių atskyrimo) suabsoliutinimas pateisina pačius didžiausius žiaurumus prieš gyvūnus, ir atvirkščiai, „visiškas ribų“ nepaisymas paskatina pragariško masto milijonų žmonių, siejamų su kenksmingais arba nešvariais gyvuliais, įkalinimą arba sunaikinimą. Paisyti skirties tarp dviejų skirtingų rūšių aukų nereikia sumenkinti jų patirtą ar patiriamą bausių prievartą, veikiau priešingai. Iš tiesų patys paveikiausi yra tie pasakojimai apie gyvūnus, kurie nesulieja istoriškai nepalyginamų įvykių, nesinaudoja žmogaus istorijos intarpais, kad paaiškintų, kodėl gyvuliams reikia mūsų atjautos.

Romano metafizika: gyvūnas tarp anonimiškos mašinos ir gyvo subjekto

Vis dėlto literatūros kūriniuose įmanoma, kad kenčiantis gyvulys netaptų žmogaus metafora, o žmogus – gyvulio. Tokiu atveju gyvuliai vaizduojami kaip aukos, kurių gyvenimai pasižymi jiems nebūdingais bruožais: jie priversti būti pasyvūs ir nejudrūs, nors normaliomis sąlygomis jie nuolatos juda savose teritorijose; jų laikymo sąlygos yra jiems nepritaikytos (betono grindys neleidžia kiaulei knistis,

4 Citata iš Isaaco Bashévis Singerio apsakymo „Laiško rašytojas“ („The Letter Writer“). Vert. pastaba.

paukščiai, kurie įprastai gyvena būriais, laikomi atskiruose mažyčiuose narvuose); tampa nebeįmanomas joks patirties perdavimas iš kartos į kartą; gyvuliai nepajėgia suvokti absurdo priežasties (pavyzdžiui, ekonominės arba ideologinės).

Paradoksalu – tam, kad skaitytojai nepamirštų didžiulių skerdžiamų gyvulių mastų, rašytojai, vaizduodami kito ne-gyvenimą, turi apriboti romanistams būdingą polinkį į kiekybę, kaip tai pasitaiko būtent šiuolaikiniuose pasakojimuose. Kad rašytojai, pasakodami apie kito ne-gyvenimą, nepamirštų, kas yra gyvūnas, romano pasakojimą jiems tenka redukuoti. Būtent šiuolaikiniuose pasakojimuose skaitytojams suteikiama galimybė susipažinti su atvejais, kai pasirodo kuo nors išsiskiriantys gyvūnai, kuriems rašytojai suteikia vardus, biografijas, sukuria jų istorijas, savitus charakterius. Tai netrukdo autoriams išryškinti „metafizinio“ (Döblin 2009: 190), apokaliptinio perteklinės pramoninės mėsos gamybos pobūdžio, to *hubris*, kuris labai skiriasi nuo antikinės graikų *hubris* sampratos. Jau Döblino kūriniuose, parašytuose 4-ajame XX a. dešimtmetyje, prievarta yra įgavusi universalų matmenį: „[...] mes susiduriame su metafizika, teologija, mano vaike, tu daugiau nebesieksi žemės [...]“. „Mes“ susieja autorių, skaitytoją, vaiką ir gyvūną. Vėliau galingas „didelis baltas jautis“ „yra nuvedamas į skerdyklą“ (Ten pat, 191). Vos tik jis yra imamas mušti ir patiria kitokią prievartą, jis praranda savo mitinį statusą ir tampa paprastu „gyvuliu [...]“, kurį žudikas „puola [...]“. Pasakotojas tyliai sako: „tik neatsigręžk“; į gyvulį, kuris mirs, jis mintyse kreipiasi „tu“ forma. „Silpsta kvėpavimas“, – rašo Döblinas (Ten pat, 193). Be tekste pastebimo mirties skonio, jame taip pat justai beviltiškas, tačiau labai reikalingas bandymas pataisyti padėtį: trijų skyrių, pasakojančių apie Berlyno skerdyklą, pavadinimuose matomi ypač taiklūs žodžiai mirčiai nusakyti: primenamas Jobas, kuris viską prarado, ir Ekliaziastas, kuriuo remiantis teigiama, kad „visi lygiai taip pat kvėpuoja, o žmogus niekuo nėra pranašesnis už gyvūną“.

Per maždaug dvidešimt metų greta skerdyklos topo susiformavo ir kitas šiuolaikinei literatūrai būdingas pramoninės gyvulininkystės topas. Daug autorių suvokia, kad požiūris į gyvybę, kaip į mašiną, paneigia kančią ir atneša daug žalos gyvenimui, kuris priklauso metafizikos sričiai. „Nužudytas dangus“ gaubia Čikagą, anot Duhamelio (Duhamel 1934: 64), tą užterštą ir negyvenamą teritoriją. Apokaliptinio pobūdžio leksika arba sudarkyto pasaulio vaizdai pasirodo daugelyje tekstų: tvanas, pagal prancūzų rašytoją Joëlį Eglhoffą, pasaulio pabaiga šveicarų rašytojo Roland'o Buti romane *Le milieu de l'horizon* (Horizonto vidurys, 2013), pamišęs mėsininkas, besišavintis mėsos grožiu prancūzų rašytojos

Joy Sormano romane *Comme une bête* (Kaip gyvulys, 2012). Antropogenezės procesui svarbus gyvūnų prijaukinimas tapo įmanomas atsiradus buveinei dėl *domus* ir bendros žmonių ir gyvulių veiklos; pasirinkęs perėjimą nuo prijaukinimo į mechaniką, žmogus apleido antropogenezę dar gerokai prieš įsibėgėjant humanizavimo procesui.

Mechanizavus gyvulių gyvenimą pramoniniu būdu, jie tiesiogine to žodžio prasme tapo *nugyventi* (neteko galimybės laisvai ir nevaržomai judėti), taip buvo pasityčiota ir iš gyvybės paslapties. Tai sakralaus gyvenimo matmens, apie kurį rašė tiek daug autorių – nuo Hölderlino iki Hofmannsthalio, – *pabaiga*: atvertame karvės pilve, kuris yra pranašavimo simuliakras, „nebėra jokios paslapties“ (Sterchi 1987: 101), kaip teigiama šveicarų rašytojo Beat Sterchi romane *La Vache* (Karvė, 1983). O prancūzų rašytojo Yves'o Bichet kūrinyje *La part animale* (Gyvūno dalis, 1994) esama absurdo, juodojo humoro ir makabriško farso mišinio: romanas jungia bjaurias kalakučių auginimo scenas su Rainerio Maria'os Rilke'ės aštuntąja „Duino elegija“, kurią beprotiškai mėgsta jas apsėklinantis darbininkas, save laikantis „kalakutų pašlemėku“ (Bichet 1994).

Išmonė romane paprastai yra susijusi su empatija ir žmogaus gebėjimu peržengti savasties ribą, be to, ji reiškia neapibrėžtas galimybes ir atsivėrimą nežiniui. Tačiau pramoniniu būdu nutrinti individualūs bruožai ir milžiniškus kiekius atveriantys skaičiai (gyvulių kiekis ir gyvulininkystės apimtys) žalingą poveikį paverčia pernelyg abstrakčiu ir vargiai įsivaizduojamu. Literatūra mėgina padaryti matomą tai, kas nėra skirta matyti. Tai sudėtingas uždavinys, nes vien tik bandymas papasakoti apie tai, ką prancūzų rašytoja Isabelle Sorente vadina agroalimentariniu „procesu“, paveikia poetinę kalbą: ji turi *papasakoti apie* gyvenimus, kurie nėra gyvenami, nėra laisvi, nėra *galimi papasakoti*. Verta pastebėti, kad pasikartojimais grįsta, anonimiška ir pramoniniu būdu, „be žemės“ auginamos kiaulės istorija nėra palanki *bėgimui per puslapius* lyg įtraukiančioje knygoje, kurią skaitant maga versti vis naują puslapį, norint patirti nuostabą. Kas gali paskatinti skaitymo procesą, kai pasakojama apie tai, kas jau ir taip yra žinoma nuo pat pradžios (apsėklinimas) iki pabaigos (paskerdimas)? Ir kai visa istorija yra redukuojama į absurdišką beprasmių pasikartojimą? Sorente romane *180 jours* (180 dienų, 2013) siekia sukurti pasakojimą laikydamosi su niekuo nesusipainiojamų Jeano Racine'o suformuluotų vienovės principų: laiko („110 kilogramų = 180 dienų = išbaigtas gaminys“) (Sorente 2013: 56), veiksmo (penėtis ir daugintis) ir vietos (narvas, kuris augantiems gyvūnams darosi vis ankštesnis

ir „kardinaliai skiriasi nuo teritorijos“ (Bailly 2009: 16), kuri yra prieglobstis pasislėpti, vienovės. Romanistė nuolat atitraukia skaitytoją nuo šio tragiško, beketiško absurdo, keliančio stiprią kančią. Tam į darniai veikiančią „įnagio“ (Sorrente 2013: 460) (skerdyklos) mechanizmą ji įveda trukdžių: kiaulė, kuri veikia kaip altruistė vaikžudė, pašalindama savo mažylius, kiaulių svajonės ir dejonės, gyvūnams žmonių suteikiami vardai, kuilio, kuris skirtas sėklai gaminti, išpuolis prieš žmogų. Šie nutikimai padeda personažams ir skaitytojams ištrūkti iš pasikartojimu paremto pragaro. Prancūzų rašytojo Jeano Baptiste'o del Amo kūrinyje *Règne animal* (Gyvūnų karalystė, 2016) vaizduojami neįtikėtini dalykai: kuilio pabėgimas iš nelaisvės ir jo gyvenimas toli nuo žmonių, o baigiamasis romano fragmentas, paryškintas kursyvu ir panašus į sapną, atitraukia skaitytojus nuo vaizdų apie pragariškas kalinimo sąlygas ir sukuria kitokių, ramesnių vaizdų tegu ir iliuzinę galimybę (Del Amo 2016: 414–419).

Išvados

Daugybė šiuolaikinių kūrinių suponuoja, kad maitinimosi – alimentarinio skonio – sutrikimas yra susijęs su civilizacijos ir net nominacijos⁵ sutrikimais: prancūzų rašytojos Olivios Rosenthal romanai *Que font les rennes après Noël?* (Ką veikia karalienės po Kalėdų?, 2010) ir Sorrente romanai *180 dienų* parodo, kad gyvulių augintojai pramonininkai yra išradingi merkantiliniu požiūriu, tačiau pasižymi etiškai prastu skoniu, uodegos trumpinimą vadindami „kiaulių priežiūra“ (Rosenthal 2010: 182), jų „svorio priaugimą“ – „kiaulių pasiekimais“ (Sorrente 2013: 61) arba „gimdymo namais“ vadindami salę, kurioje paršeliai metaliniais atitvarais atskirti nuo paršavedžių. Atrasti tinkamą kalbą, priminti, kokia realybė slepiasi už žodžių, yra šių romanų tikslas. Visus aptartus pasakojimus sieja bendras ir pasikartojantis motyvas – „šauksmas! Gyvulių šauksmas“ (Duhamel 1934: 64), taip sukrėtęs Duhamelį. Šis šauksmas atsiranda dėl to, kad žmonės blogai elgiasi ir su gyvuliais, ir su kitais žmonėmis. Perduodami šį nerimastingą šauksmą kūriniai gyvūnus paverčia liudytojais to nematomo gyvenimo, kuris jiems primestas.

5 Daugiau šia tema žr. Anne Simon, „Hommes et bêtes à vif: trouble dans la domestication et littérature contemporaine“, in: Arnaud François et Frédéric Worms dir., *Le Moment du vivant*, Paris: PUF, 2016, p. 415–434; „Langage éprouvé et souci du mot juste: droit, littérature et élevage industriel“, in: *Grief. Revue sur les mondes du droit*, n° 5, octobre 2018, p. 141–153.

Zoopoetika tyrinėja rašytojų naudojamą priemones siekdama apibrėžti žmonių ir gyvūnų santykį. Masinė gyvulininkystė ir gyvulių skerdimas nepaisant etinės įtampos, kuri kyla dėl beprotiškai didelių mastų, literatūrinei kūrybai kelia ontologinį iššūkį. Tai esminis iššūkis, susijęs su literatūros galimybe plėtoti ir išlikti, nes literatūros funkcijos ir vertė patiria išbandymą: ji privalo pasakoti apie aukas, apie pardavimui auginamus gyvulius, kurie nėra laikomi aukomis. Vis dėlto net jei gyvūnams ir būtų pripažintas aukos statusas, beveik neįmanoma suprantamai ir aiškiai išreikšti jų kančios. „Gyvulių tylą“ (de Fontenay 1998), pasinaudojant svarbaus prancūzų filosofės ir eseistės Elisabeth de Fontenay romano pavadinimu, atima bet kokio tiesioginio liudijimo galimybę.

LITERATŪRA

- Bailly Jean-Christophe, Gilles Aillaud 2009. *Le Visible est le caché*, Paris: Gallimard – Musée de la Chasse et de la Nature – Le Promeneur.
- Bichet Yves 1994. *La Part animale*, Paris: Gallimard.
- De Fontenay Élisabeth 1998. *Le Silence des bêtes*, Paris: Fayard.
- Del Amo Jean-Baptiste 2016. *Règne animal*, Paris: Gallimard.
- Dictionnaire historique de la langue française* 2010. Alain Rey dir., Paris, Dictionnaires Le Robert.
- Döblin Alfred 2009. *Berlin Alexanderplatz. Histoire de Franz Biberkopf* [1929], vertė Olivier Le Lay, Paris: Gallimard.
- Duhamel Georges 1934. „Royaume de la mort“, in: *Scènes de la vie future* [1930], 30 bois originaux de Guy Dollian, Paris, Arthème Fayard & Cie éditeurs.
- Gascar Pierre 1978. „La vie écarlate“, in: *Les Bêtes* [1953], Paris: Gallimard.
- Gautier Théophile 1938. „Voyage hors barrières“ [*La Presse*, 9 juin 1938], in: I. Monfaucon, *Caprices et Zigzags*, Paris: Victor Magen éditeur, 1856.
- Giono Jean 1931. *Le Grand Troupeau*, in: Œuvres romanesques complètes, t. I, Paris: Gallimard, „Bibliothèque de la Pléiade“.
- Lévi-Strauss Claude 1973. *Anthropologie structurale, Deux*, Paris: Plon.
- Rosenthal Olivia 2010. *Que font les rennes après Noël?*, Paris: Verticales.
- Sinclair Upton 2003. *La Jungle* [1906] (vertė iš anglų k. (amerikiečių) į prancūzų k. Anne Jayez ir Gérard Dallez), Paris: Librairie Générale Française.
- Sterchi Beat 1987. *La Vache* [1983], iš vok. k. vertė Gilbert Musy, Genève: Éditions Zoé.

Iš prancūzų kalbos vertė Dainius Vaitiekūnas
Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka
dainiusvait@yahoo.fr

Gauta 2022 10 10
Priimta 2022 12 29